

SAXNA NUTQI – SAN’ATNING ENG KERAKLI BO‘LIMI

Ibragimova Moxiyora Abbosjon qizi
Qo‘qon Davlat Universiteti 2-kurs magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada sahna nutqining san’atda tutgan o‘rni, uning nafaqat teatr, balki keng ma’noda madaniyat va jamiyat hayotidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Sahnadagi so‘zning estetik, badiiy va tarbiyaviy kuchi, aktyor nutqining shakllanishi hamda u orqali tomoshabin qalbiga ta’sir o‘tkazish masalalari keng yoritilgan. Shuningdek, sahna nutqini rivojlantirishning zamonaviy usullari, uning ta’lim va tarbiya jarayonidagi o‘rni ham izohlangan. Maqola xulosa va tavsiyalar bilan yakunlangan.*

Kalit so‘zlar: *sahna nutqi, teatr, aktyor mahorati, badiiy ifoda, talaffuz, madaniyat, estetik tarbiya.*

San’at insoniyatning eng qadimiy va eng zaruriy faoliyatlaridan biridir. Teatr san’ati – bu inson qalbi, ongini va ruhiyatini tarbiyalovchi eng qudratli san’at turlaridan biri. Teatrda asosiy qurol – bu so‘z, ya’ni nutqdir. Ovoz orqali sahnadagi obraz nafaqat gavdalantiriladi, balki tomoshabinning ongiga va qalbiga chuqur ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli ham teatrshunoslar, pedagoglar va aktyorlar sahna nutqini san’atning eng zaruriy bo‘limi sifatida e’tirof etadilar. Musiqa, raqs, tasviriy san’at qatorida sahna san’ati ham jamiyat ma’naviyati va estetik tarbiyasining muhim bo‘g‘inidir. Sahnada so‘zning jonlanishi, uning tomoshabin qalbiga yetib borishi esa sahna nutqi orqali amalga oshadi. Shunday ekan, sahna nutqi teatr san’atining eng muhim, eng kerakli bo‘limi sifatida e’tirof etiladi. Insoniyat tarixida teatr qadimiy davrlardan boshlab mavjud bo‘lgan. Antik Yunonistonda tragediyalar va komediyalar aktyorlar nutqi orqali xalq ongiga singdirilgan. Sharqda esa “maqom” va “doston”lar so‘z san’ati orqali sahnalashtirilgan. O‘zbek xalqining “Go‘ro‘g‘li”, “Alpomish” kabi dostonlari sahna nutqiga xos jonli so‘z san’atini bugungacha olib kelgan. Demak, sahna nutqi – xalq og‘zaki ijodining davomchisi va teatrning poydevoridir.

Aktyor uchun nutq – bu ijodiy vosita, o‘zini ifoda etish quroli. Uning yodida bo‘lishi kerak bo‘lgan asosiy jihatlar:

- To‘g‘ri talaffuz (orfoepiya);
- Ovozning kuchi va barqarorligi (nafasni to‘g‘ri boshqarish);
- Ovoz tembri (yumshoqligi, qattiqligi, hissiyotga mosligi);
- Intonatsiya va pauza (fikrni ta’sirchan yetkazish vositasi);
- Emotsional bo‘yoq (so‘z orqali obrazni jonlantirish).

XX asr boshlarida Abdulla Qodiriy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Fitrat kabi ma’rifatparvarlar milliy teatrimizga katta hissa qo‘shganlar. Ularning asarlarida sahna nutqiga alohida e’tibor berilgan. Keyinchalik Mannon Uyg‘ur, Abror Hidoyatov, Olim Xo‘jayev kabi yirik aktyorlar o‘z ovozi va nutq mahorati bilan tomoshabin qalbini rom etgan. Bugungi kunda ham O‘zbek milliy akademik drama teatrida, Yosh tomoshabinlar teatrida, viloyat teatrlarda sahna nutqi asosiy yo‘nalish sifatida o‘qitiladi. Stanislavskiy,

Meyxold, Brext kabi buyuk teatr arboblari sahna nutqini alohida bo‘lim sifatida o‘rganganlar. Masalan, Stanislavskiy “Aktyorning o‘z ustida ishlashi” asarida nutqni aktyorning eng muhim vositasi sifatida ta’riflaydi. Bugun esa bu tajribalar o‘zbek teatrida ham qo‘llanilmoqda.

1. Sahnada so‘zning qadri: Sahnada nutqi aktyorning ovozi, talaffuzi, nutq texnikasi va badiiy mahorati orqali namoyon bo‘ladi. Har bir asar g‘oyasi, yozuvchining fikri sahna orqali tomoshabinga so‘z bilan yetkaziladi. Agar aktyor nutqi kuchli, ravon va badiiy bo‘lmasa, eng go‘zal sahna asari ham o‘z ta’sirini yo‘qotishi mumkin.

2. Sahnada nutq madaniyati: Nutq madaniyati – sahna ijodining poydevori. Toza talaffuz, ohangdor ovoz, pauza va urg‘udan to‘g‘ri foydalanish aktyorning sahnadagi kuch-qudratini oshiradi. Sahnadagi so‘z shunchaki ma’lumot berish vositasi emas, balki tomoshabinda hissiyot, o‘y-fikr uyg‘otadigan estetik kuchdir.

3. Aktyor nutqining shakllanishi: Aktyor nutqi uch asosiy jihatni o‘z ichiga oladi:

- Texnik tomon – to‘g‘ri talaffuz, nafas olish, ovoz balandligi va ritm;
- Badiiy tomon – so‘zning mazmunini ifodalash, uni qalb bilan his qilish;
- Estetik tomon – so‘zning tomoshabinga go‘zal, ta’sirchan yetib borishi.

Shu jihatdan, aktyorning nutqi nafaqat o‘quv mashqlari, balki psixologik tayyorgarlik, doimiy o‘qish va sahna tajribasi orqali shakllanadi.

4. Sahnadagi nutqning jamiyatdagi ahamiyati: Sahnada nutqi teatr devorlari bilan chegaralanmaydi. U milliy tilni asrash, badiiy so‘zga ehtirom, yosh avlodni estetik ruhda tarbiyalashda katta o‘rin tutadi. Sahnadagi nutq orqali xalq o‘zining madaniy merosini qayta anglaydi, yangi g‘oyalarga ochiladi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni chuqurroq his qiladi.

5. Zamonaviy yondashuvlar: Bugungi kunda sahna nutqini o‘rganishda:

- multimedia texnologiyalar yordamida mashq qilish,
- fonetika va akustika bilimlarini chuqur qo‘llash,
- nutq terapiyasi orqali ovoz imkoniyatlarini kengaytirish,
- interfaol mashg‘ulotlar orqali tomoshabin bilan muloqotga tayyorlanish kabi yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Tavsiyalar

1. Sahnada nutqi bo‘yicha maxsus mashg‘ulotlarni teatr va oliy ta’lim muassasalarida yanada kengaytirish.

2. Ovoz va talaffuz mashqlarini zamonaviy texnologiyalar asosida olib borish.

3. Aktyorlarning sahna nutqini boyitishda klassik adabiyotlar bilan muntazam ishlash.

4. Yoshlar orasida sahna nutqiga qiziqishni oshirish maqsadida konkurs va ustoz-shogird an’alarini rivojlantirish.

5. Sahnada nutq madaniyatini rivojlantirish orqali milliy tilimizning boyligini asrab-avaylash.

6. Teatr ta’limida sahna nutqi fanini amaliy mashg‘ulotlar bilan yanada boyitish.

7. Milliy og‘zaki ijod namunalaridan sahna nutqini rivojlantirishda keng foydalanish.

8. Aktyorlar uchun ovoz va nutq bo‘yicha muntazam treninglar tashkil etish.

9. Zamonaviy texnologiyalar asosida nutqni rivojlantirish metodikasini ishlab chiqish.

10. Yoshlar orasida sahna nutqiga qiziqishni oshirish maqsadida tanlov va konkursnlarni yo‘lga qo‘yish.

Xulosa

Sahna nutqi – san‘atning yuragi, teatrning eng muhim bo‘limidir. U aktyorning asosiy quroli bo‘lib, sahna asarining mazmunini tomoshabinga yetkazadi. Nutqi kuchli aktyor tomoshabin qalbiga ta’sir o‘tkazadi, uni o‘ylashga, hayajonlanishga, ma’naviy boyishga chorlaydi. Sahna nutqi – san‘atning eng zaruriy bo‘limi bo‘lib, aktyorning obraz yaratishidagi quroli, tomoshabin qalbiga kirishidagi ko‘prigi va teatrning hayotiyligi mezonidir. Nutqsiz teatr bo‘lmaydi, nutqsiz obraz jonlanmaydi, nutqsiz tomoshabin ruhiy qoniqish olmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Qodirov A. Sahna nutqi asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2015.
2. Karimov B. Teatr va nutq madaniyati. – Toshkent: San‘at, 2018.
3. Tojiboyeva G. Aktyorlik mahorati va nutq. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
4. Stanislavskiy K. Aktyorning o‘z ustida ishlashi. – Moskva: Iskustvo, 1989.
5. Xudoyberdiyev M. O‘zbek teatr san‘ati tarixi. – Toshkent: Fan, 2012.
6. 8. Mamajonov R. Nutq texnikasi va aktyorlik mashqlari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2019.